

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriyi dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

Sosyal medya tartışmaları bağlamında teknoloji ve kapitalizm¹

Uğur Yağın – Gülseren Adaklı

İnsanlar, makineleşmenin katı mantığına tabi olmalı mıdır? Yoksa, teknoloji, temelde yaratıcılarına daha iyi hizmet vermek üzere yeniden tasarlanabilir mi? Bu, endüstriyel uygarlığın geleceği üzerine nihai sorudur. Bu temelde teknik bir soru değil, toplumsal felsefedeki temel konulardan biri olan, teknolojinin tarafsızlığı ve bununla bağlantılı olarak teknolojik determinizmle ilişkilidir. (Feenberg, 2002: v)

Tarih, bilinçli ya da bilinçsiz, genellikle varsayımları örneklemek için yazıldığından bir yoruma karşı "gerçeklere" başvurmak zordur... (Williams, 2003)

Teknoloji, sosyal teoriyi en çok meşgul eden konulardan biri olagelmıştır. İnsanlık tarihini önemli sayılan teknolojik gelişmelerle sıkı sıkıya iliştiirmek de bu meşguliyetin en yaygın çıktılarında biridir. Hakim "ilerlemeci" tarih anlayışının yanı sıra, eleştirel yazında sıkça rastladığımız "teknolojik belirlenimcilik" eleştirilerinde de teknoloji merkezli düşünme biçiminin ağırlığı hissedilebilmektedir.

Uzunca bir süre Marksist yazında da tarih, insanın doğayla mücadelede aletler ve ileri aletler, basit teknikler ve ileri teknikler üreterek "geliştiği", hatta özgürleştiği (*emancipation*) basit bir kabul olarak sosyal teoriye sinmiştir. Ateşin kullanılması ve tekerlek, insana hayatta kalma ve daha rahat hareket etme, üretimi arttırma, vb. gibi en temel ihtiyaçlarda devrimsel değişiklikler yaratmıştır örneğin. Marx'ın teknoloji merkezli bir düşünür olduğunu göstermek üzere sıkça atıfta bulunulan ünlü deyişlerinden biri şöyledir: "El değirmeni feodal lordun, buhar motoru endüstriyel kapitalistin olduğu toplumu ortaya çıkardı"². Bu çalışma, Marx'ın kapitalizm analizine çok şey borçlu olmakla birlikte bu konuda nihai bir söz söylemek bu çalışmanın niyetlerinden biri değildir³.

---

¹ Bu metin, 5-9 Eylül 2012 tarihlerinde İzmir Karaburun'da gerçekleştirilecek olan 7. Karaburun Bilim Kongresi için hazırlanan bildirin taslağıdır - UY-GA

² "The handmill gives you society with the feudal lord; the steam-mill, society with the industrial capitalist" Marx, 2012: 49.

³ Marx'ın determinist olduğunu kanıtlayabilecek bunun gibi pek çok aforizma bulunabilir, lakin tersi de gayet mümkündür. Sanırım bu bağlamda mesele, bir sözün epistemolojik statüsü ile ilgilidir. Epistemolojik statü, her şeyden önce, söylenmiş bir sözün, bir fikrin hangi bağlamda, hangi amaçla, hangi sözcüklerle ifade edildiğiyle ilişkilidir. Söz, belirli sıklıkla ve başka argümanlarla birlikte ortaya konulması sayesinde bir epistemolojik statü elde edebilir. Örneğin, herhangi bir teknik yeniliğin üretimin hızını ve dolayısıyla belirli bir zamanda üretilen çıktı miktarını artırdığını söylemek, her zaman teknolojik determinist bir yaklaşımı (epistemolojiyi) ima etmez.

Çalışmanın asıl amacı, Marksizmin de önemli meselelerinden biri olan teknolojiye ilişkin görüşlere bir ölçüde açıklık kazandırmak ve “sosyal medyanın dönüştürücü gücü” tartışmasında bu görüşlerin izini sürmektir. Sosyal medya tartışmasına gelene kadar, özellikle 1980’li ve 90’lı yıllarda yeni iletişim teknolojilerinin (YİT) hem ekonomiyi, hem de demokrasiyi müthiş derecede geliştireceği yönündeki geniş söz dağarcığını bir deterministik epistemolojinin son moda örneği olarak görebiliriz. Yeni teknolojiler hem bazı temel politika belgelerinde, hem de “yeni” olanla neredeyse ontolojik bağı olan popüler medya metinlerinde uzunca bir süredir yüceltilmekte, demokrasinin zorunlu kaynağı olarak gösterilmektedir. Kanadalı iletişim bilimci Marshall McLuhan’ın “küresel köy” efsanesine⁴ sıkça gönderme yapılan bu belge ve metinlerde iletişim adeta bir tılsım gibi temas ettiği her yerde insani ilişkileri geliştiren, insanların birbirlerini daha iyi anlamalarını ve dolayısıyla toplumsal barışı sağlayan bir pratik şekilde tanımlanmaktadır. YİT’e dönük umut Bangeman Raporu’nda (1993) bariz biçimde görülür:

Enformasyon ve iletişim teknolojileri bütün dünyada, daha şimdiden önceki kadar büyük ve geniş kapsamlı yeni bir sanayi devrimi yaratıyor. Bu, enformasyona dayalı bir devrimdir, insani bilginin ifadesidir. Teknolojik ilerleme bugün bizim, hangi formu alırsa alsın –sözlü, yazılı ya da görsel- mesafe, zaman ya da büyüklük bakımından sınırlanmaksızın enformasyonu işlememizi, depolamamızı, yeniden üretmemizi ve iletişim kurmamızı sağlıyor.

Bu devrim, insan zekasına devasa yeni kapasiteler kazandırıyor ve birlikte çalışmamızın ve birlikte yaşamamızın yollarını değiştiren bir kaynak kuruyor.

Avrupa bu devrime çoktan katıldı, fakat hala fazlasıyla parçalı ve beklenen faydayı azaltan bir yaklaşımla. Bir enformasyon toplumu Birliğin pek çok hedefine ulaşmasının aracıdır. Bunu doğru biçimde yapmak zorundayız, hemen şimdi yapmak zorundayız. (...) Bütün devrimler belirsizlik, süreksizlik ve fırsat üretir. Bugünkü de istisna değildir. Nasıl yanıt vereceğimiz, mevcut fırsatları gerçek menfaatlere nasıl çevireceğimiz, Avrupa enformasyon toplumuna hangi hızla geçeceğimize bağlı olacaktır. Bütün büyük endüstri oyuncuları, göz kamaştıran teknolojik gelişmeler ve ekonomik fırsatlara bakarak stratejilerini ve seçeneklerini yeniden değerlendiriyorlar.

1993 tarihli Bangeman Raporundaki bu ivedilik duygusunun geri planında, daha eski bir söylence yatmaktadır. Rapor genel anlamda, 2. Dünya Savaşını takiben kısa zamanda bir Soğuk Savaş

---

⁴ Hans Magnus Enzensberger (1970), McLuhan’ın 80’li ve 90’lı yıllarda kazanacağı ünü tahmin etmiş miydi bilmiyoruz ama oldukça erken bir tarihte onu, “herhangi bir teorik inşa kapasitesi olmayan”, “idealist” bir “şarlatan” olarak tanımlamıştır.

ideolojisine dönüşen Post-Endüstriyel toplum ve ardından enformasyon toplumu efsanesini yankılamaktadır.

Nick Dyer-Witford'a göre Daniel Bell'in *The coming of post-industrial society*'sinden (1973) Alvin Toffler'in *The Third Way*'ine (1980) ve John Naisbett'in çok-satan *Megatrends*'ine (1982)⁵ kadar 70'li yıllardan itibaren manidar şekilde yükselen post-endüstriyel görüşler, kısa denilebilecek bir zamanda "enformasyon toplumu" kavramıyla hemhal olmuş, "endüstri"nin yerini "enformasyon" almıştır:

Teknokrasi yerini yüksek teknolojiye, organizasyon kadroları akıllı makinelere, uzmanlar uzman sistemlere, aydınlar tabakası yapay zekâlara, ana bilgisayarlar mikrobilgisayarlara, piramit hiyerarşiler dağıtım sistemlerine, ofis merkezi yerini siberuzaya bırakmıştı. (2004: 33)⁶

Bu görüşün büyük ölçüde yönetsel bir fayda sağlayacağı açıktır ve kapitalizmde insan emeğinin, ya da genel anlamda insanın (bütün olası itiraz ve alternatif örgütlenme tarzlarını bertaraf etmek üzere) kontrolü hususunda yeni (ama yepyeni değil bence) bir aşamayı temsil eder. Eğer nötr bir fenomeni/olguyu/nesneyi, sosyal hayatın yeni determinantı olarak tanımlarsanız, insan öznesinin eyleyen/agent olarak etkinliğini, belirleyiciliğini, değiştirme iradesini, vb. minimuma indirmiş olursunuz...⁷

Teknolojinin ekonomik anlamı

Bir emek ürünü olarak üretime katılan teknoloji, temelde bir sabit sermaye ya da "ölü emek" olarak tanımlanır. Ölü emek ancak canlı emek sayesinde artık değer üretebilir. Marx, teknolojinin insan emeğinin kontrolünde sermayenin temel bir ihtiyacı olarak değer kazandığını, doğrudan üretimin zamanla otomatikleşeceğini ve canlı emeğin, denetleyici/düzenleyicisi bir rol üstleneceğini ileri sürmüştür:

Grundrisse'de, sermayenin acımasızca insanların yerine makineleri geçirme eğilimini vurgularken Marx, gene de emeğin otomasyonla tamamen devreden çıkarılmasından söz

---

⁵ IBM ve Eastman Kodak gibi şirketlerde deneyim sahibi olan ve John F. Kennedy döneminde eğitim uzmanı olarak görev alan Naisbett'in bu çalışması 2 yıl boyunca *New York Times*'in çok-satanlar listesinde -çoğunlukla birinci sırada- yer aldı, 57 ülkede 14 milyon baskısı yapıldı.

⁶ "Enformasyon toplumu" kuramlarına kapsamlı bir bakış için bkz. Webster, 1995; kavramının bir şeceresi için bkz. Törenli, 2004: 25-55; kavrama eşlik eden siyasal ve ekonomik gelişmelerin analizi için bkz. Başaran, 2003 ve 2010.

⁷ Enformasyonun evrimsel olarak gelişmeyi sağlayacağı şeklindeki iyimser kapitalist görüşün önemli temsilcilerinden biri, Yoneji Masuda'dır (bkz. Masuda, 1980; Başaran, 2010: 71-73)

etmemiş, emeğin bir teknolojik sistem içerisinde “bilinçli bir eklenti”ye dönüşmesine değinmiştir. “Doğrudan üretim” yani hammaddelerin ürünlere dönüşümü gitgide otomatikleşecek, canlı emek “üretim sürecinin içsel bir ögesi olarak değil, üretim sürecinin denetçisi ve düzenleyicisi” olarak iş görecektir. (Dyer-Witthford 2004:142)⁸

Marx’ın sermaye devrelerini teknolojiler üzerinden, ama hem feminist hem de ekolojist katkılarla birlikte ele alan Dyer-Witthford, 4 temel momentten hareket ediyor: 1) üretim 2) emek gücünün yeniden üretilmesi 3) doğanın yeniden üretilmesi 4) dolaşım. (2004: 137-195)

Dyer-Witthford, üretim momentini incelerken, bu alanda sermaye devresinin yeni bir elemanı olarak karmaşık enformasyon ve gözetim teknolojilerinin 2. Dünya Savaşı ertesinde işgücü maliyetlerinin azaltılması ve emeğin kontrolü hedefine uygun olarak öncelikle imalat ve petro-kimya endüstrilerinde ortaya çıktığını belirtir (140). Ona göre kapitalizmin fordizm sonrası “tekno sistemlerinde” ücretli emek kısmen fabrika dışına sürülmüş, ancak bunun bir sonucu olarak emek gücü bütün toplumsal alanlara yayılmış, hem üretme biçimleri, hem de mücadele pratikleri farklılaşarak çeşitlenmiştir (150)

Dyer-Witthford’a göre Mariarosa Della Costa ve Selma Jones’un sermaye devresindeki en önemli momentin, “emeğin yeniden üretimi” oluşuna ilişkin radikal çıkışı (1972)⁹, Marksizmin bu alandaki kısırlığını giderecek bir analize yol vermiştir. Benzer biçimde, Marx’ın kendi analizinde dikkate değer bir problematik olarak yer alsa da (bkz. Foster, 2000), 1970’lere kadar Marksist tartışmada kadınların görünmeyen emeği gibi “görünmeyen” bir başka konu (bkz. Grundmann, 1991), ekolojik sorundur ve hem kadın emeği hem de doğanın tahribatı meselesi, teknoloji tartışmalarında önemi giderek artan politika konuları haline gelmiştir. Emek gücünün yeniden üretiminde refah devletinden neoliberal devlete geçiş önemli bir değişimi beraberinde getirmiştir. Artık bunun maliyeti, kamu tarafından değil, bireyler ve aileler tarafından karşılanacaktır (Dyer-Witthford, 2004: 152). Bu süreçte bilgisayarlar, telekomünikasyon ve biyoteknoloji, otonom hareketin “kriz devleti” dediği şeyin özüne yerleşmiş, sosyal hizmetler otomatikleşmiş, bu sayede personel giderleri azaltılmış, yeni gözetim teknolojileri sayesinde emeğin maliyetinde ve kontrolünde önemli bir düşüş gerçekleştirilmiştir (153)

Neoliberalizmde annelik bile, doğrudan “artık değer sızdırma” alanına dönüştürülmüştür. Bir yandan kürtaja karşı önlemleri temel politika meselesi yaparken, diğer yandan anneliği yeni doğurganlık

---

⁸ Kapital’in 1. Cildinin “Makineler ve büyük sanayi” başlıklı 13. bölümünde Marx (2010: 357-482) ayrıntılı bir biçimde üretimde makineleşme ve bu sürecin emekçiler üzerindeki tahrip edici etkileri üzerinde durur.

⁹ Mariarosa Dalla Costa ve Selma James (1972) *The Power of Women and the Subversion of the Community*, Bristol: Falling Wall Press.

teknolojileriyle (in vitro, amniosentez, vb.) ilişkilendirerek, üreme mühendisliği üzerinden yeni bir kâr alanı açmaktadır.

Kürtaj karşıtı haçlı seferleri ve üreme teknolojisi işletmeleri birbirine karşıtmış gibi görünüyor, biri çocuk doğurmanın kutsallaştırılmasına, diğeri faydacı bir şekilde [çocuk doğurmanın –ga] sanayiye dönüştürülmesine dayanıyor. (...) Her ikisi de kadınların uğrunda savaştığı doğurma özerkliğine karşı çıkıyor. “Aile değerleri” kampanyası kesinlikle gerici bir tarzda kadının seçim hakkına saldırırken, şirket biyoteknologları bunu, doğurmanın metalaşmasının parolası olarak görüyor. Sermaye tıpkı üretimdeki gibi, zahmetli emeği ve robotiki birleştiriyor; biyoteknolojik seçimlerin ticari olarak zenginlere açık olması ve vekil annelerin yoksullar arasından seçilmesiyle birlikte, “aile değerleri” ve genetik mühendisliği, doğum kontrolünü kuşatan tek bir rejimin kutupları haline geliyor. (Dyer-Witheyford, 2004: 159)

Neoliberal dönemde üretim ve yeniden üretim cephelerine apılan yığınağın büyük ölçüde teknoloji şirketlerinin ve daha makro ölçekte, teknoloji politikalarının izlerini taşıdığı, burada ise –kürtaj ve güya doğanın tahribatını önleme yönündeki çabalarda açıkça görülen- çok yoğun çelişkilerin açığa çıktığı bir gerçektir. Sermaye, bir yandan yeni piyasalar, yeni kar alanları açmaya çabalarken bunun bedeli, toplumsal eşitsizliğin derinleşmesi, kadın haklarının geriletilmesi ve doğanın tahribatı olmaktadır. Birikim rejimini tamamlaması gereken meşruiyet rejimini (bkz. Wayne, 2010) kurmak, bu çelişkilerin yoğunluğu ve emekçi sınıfların, kadınların, hülasa bütün sömürülen ve ezilen grupların zaman zaman kitlesel itirazları nedeniyle hiç de kolay olmamaktadır. Üretim alanındaki itirazlar, Marx’ın sermaye devrelerinin sonuncu halkası olan “dolaşım” alanında da görülmektedir. Dyer-Witheyford bu konuda fazlasıyla iyimser görünmekle birlikte (2004: 175-195), özellikle dolaşım alanına damgasını vuran tüketim toplumu ideolojisine karşı 90’lı yıllardan itibaren çeşitlenen alternatif medya girişimleri ve siberuzaydaki yeni taktikler kitlesel özgürleşme mücadelesine yeni boyutlar katmaktadır.

70’li yıllardan günümüze kapitalizmin kriz dinamiklerini yatıştırmasında en çok yardımcı olanların genelde hizmet sektörü, daha özelde ise yeni teknolojilere dayalı “yeni ekonomi” olduğu sıkça söylenmiştir. Ancak kapitalizmin 90’ların ortalarına kadar bir türlü istikrara kavuşmayan, tam da tersine “büyüyen balon” etkisiyle gerileyen kar oranlarında bu mucizevi sektörlerin reel olarak bir etkisi olmamıştır. Olan daha ziyade, Robert Brenner’ın “borsa keynesçiliği” (2007: 200-208) olarak tanımladığı ve liberal serbest piyasa mitlerini sarsan ABD politikalarının propaganda başarısıdır. Ancak propaganda alanındaki başarıyı, kar oranlarının artışı takip ememiştir.

Greenspan¹⁰ kendi analizinin genel olarak şirketler, aracı kurumlar ve yatırım bankaları tarafından bıkmadan usanmadan propagandası yapılan borsa ideolojisinin bir kopyası olmasına aldırılmıyordu. Kendisinin övündüğü Yeni Ekonomi şirketlerinde bile varlık değerlerindeki artışın kar artışlarını bu denli geride bırakmış olması gerçeği onu endişelendirmiyordu. (...) Fakat Greenspan'ın belirtmekten kaçındığı gibi teknoloji, medya ve telekomünikasyon (TMT) - Yeni Ekonomi'nin kalbi- sektöründeki hisse senedi fiyatları 1995 Martı ile onun bu yorumları yaptığı 1998 Haziran- Temmuz arasında % 126 artarken, bu sektörün aynı dönemdeki gelir artışı ancak % 22 olmuştu¹¹. (2007: 207)

Yeni teknolojileri göklere çıkararak Yeni Ekonomi söylemi, "borsa balonuna" dayanıyordu ve reel geliri artırmaktan ziyade hisse senedi piyasalarını ve tüketimi arttırmaya yaradı. Ayrıca bu söylem, 19. Yüzyıldan itibaren yükselen teknofili eğiliminin 20. Yüzyılın son demelerindeki karşılığı oldu, kapitalizme bir süre daha idare edebileceği ideolojik tahkimatı da sağladı.

Kültürel ve ideolojik bir fenomen olarak teknoloji

Nicholas Garnham; özgürleşim ile baskı, fail ile yapı, yaşam dünyası ile sistem dünyası, insan ile hayvan, kültür ile doğa, şüphe ile bilgi arasında varolagelen modernliğin felsefi söylemindeki diyalektik gerilimin teknoloji alanında da rol oynamaya devam ettiğini tespit eder. Buradan hareketle Garnham, genelde teknoloji ve özelde medya teknolojisi hakkındaki çağdaş tartışmayı bu düşünce kutupları arasındaki ilişkiyi hatırlatarak yapmamız gerektiğini söyler (2000: 66).

Teknolojik determinizm basitçe, bir toplumda üretilen teknolojinin, onun gelişimini ve kültürel değerlerini yöneten temel güç olduğu yönündeki genel yaklaşımı anlatmak üzere kullanılan bir kavramdır. Her ne kadar teknolojiye duyulan güvenin bariz biçimde ortaya çıktığı 18. Yüzyıl aydınlanmacı kuşağına çok şey borçluysa da (Smith, 1994), bu düşüncenin öncüsü isminin, ünlü Amerikan sosyoloğu Thorstein Veblen (1857–1929) olduğu kabul edilmektedir (bkz. Veblen, 1921). Popüler anlatılarda yaygın olarak rastlanan, tarihin motorununun teknoloji olduğu şeklindeki bu yaklaşım, günümüz toplumlarında hala benimsenen bir dizi "makeden önce-makeden sonra" önermesi içerir: "Otomobil, varoşu yarattı", "atom bombası, Kongre'yi savaş ilanından mahrum

---

¹⁰ Alan Greenspan: 1987-2006 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Merkez Bankası başkanı olarak görev yapan ekonomist.

¹¹ 14 Haziran 1999 tarihinde Amerikan Kongre üyelerine yaptığı konuşmada Greenspan, çok kısa süre sonra yerle yeksan olacak bir beklentiyi canlı tutmak için büyük çaba göstermeye devam ediyordu: "Bu yüzyıl sona ererken son teknoloji dalgasının tanımlayıcı karakteristiği, enformasyonun rolüdür. Bu IT devriminden önce 20. Yüzyıla ait iş dünyasının karar alma süreçleri sınırlı enformasyon nedeniyle aksamaktaydı." (Greenspan, 1999)

biraktı”, “pamuk çırçırı, güneyli siyah tarım işçilerinin kuzeye akmasına yol açtı”, “robotlar kol işçisini işsiz bıraktı”, “doğum kontrol hapı, cinsel devrimi yarattı”, vb. (bkz. Marx ve Smith, 1994: xi)¹².

Garnham, teknolojik determinizme karşı insanı, daha doğrusu insan öznesini öne çıkarır gözüken “toplumsal biçimlenme” (*social shaping*)¹³ tezlerini de “toplumsal determinist” olarak tanımlar. Zira bu yaklaşım, bütün bilimin ve onun üzerine bina edildiği teknolojinin din ya da ideoloji gibi bir inanç kümesi olduğunu iddia eder (bkz. Latour, 1987). Hal böyle olunca “bilimin hakikat iddiaları ve buna dayalı itibar ve gücü kültürel olarak özgül, epistemolojik olarak keyfidir (*arbitrary*). Yani tamamen toplumsal olarak şekillenir.” (Garnham, 2000: 68-69). Bu görüş, hem bilimselliğin kendisini değersizleştirdiği, hem de bağlı olarak, insanı sınırlandıran doğal engellere ya da kimi teknik imkânsızlıklara prim vermediği için sorunludur; örneğin doğa, basitçe şekillendirilebilir, yeter ki toplum (kültürel olarak) onu şekillendirmek üzere konumlanmış olsun...

Toplumsal biçimlenme yaklaşımının belli versiyonlarında görülen sorunlardan biri Garnham’a göre, sanki tek bir şey ya da tek bir süreci ima eden çok genel tek bir teknoloji görüşünün hâkim olmasıdır. Bu yaklaşımlar, teknolojiyi tekleşmiş bir bütün olarak ele alıp, onu toplumsal bir öznenin (Batı ya da kapitalizm) biçimlendirdiğini ileri sürerler¹⁴.

Ancak Garnham’a göre bu tekçi teknoloji yaklaşımları kusurludur ve teknolojiyi yapısökümüne tabii tutmak gerekir. Öncelikle, bilim ile onun nesnelere ve süreçlerdeki cisimleşmesini, ikinci olarak da bilimsel potansiyelin çeşitli hayata geçirilme yollarını ayırt etmek gerekir. Garnham, bilimi bir söyleme indirgeyen postmodern eğilimlere karşı, fizik yasalarından örnek verir. Radyo spektrumu ile yapabileceğiniz şeyler, kısmen fizik yasaları ve radyo dalgalarının yayılma özellikleri tarafından belirlenir. Radyo merkezli teknolojik süreçlerin gelişmesinin sonuç ve olasılıkları hakkında ciddi bir tartışma yapabilmek için yoğun bir bilimsel bilgiye ihtiyaç duyarız. Garnham, siberuzayla ilgili yaygın görüşlerde rastlanan çarpıcı bir çelişkiyi dillendirmektedir:

---

¹² Marx ve Smith, teknolojik belirlenimcileri “katı” (hard) ve “esnek” (soft) olarak iki kategoriye ayırıyor. Katı deterministler, teknolojinin tarihin motoru olduğunu kalın çizgilerle belirtiyor. Esnek deterministler ise teknolojiyi bir tarihsel fail olarak görmek yerine, çok daha çeşitli ve karmaşık toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel matrisine yerleştiriyor. (Marx ve Smith, 1994: xiii)

¹³ *Social shaping, social constructivism*: Toplumsal biçimlenme yaklaşımının temsilcileri, teknoloji-toplum ilişkisinde çubuğu toplumdan yana bükerek, herhangi bir teknolojinin toplumsal hayata etkisinin ancak toplumsal müdahale ya da inşalarla anlam kazanacağını savunurlar.

¹⁴ James Curran’a göre de, hâkim teknoloji söyleminin temel zayıflığı, “sonuçlarını, internetin teknolojisinden hareketle genelleştirmesi”dir (2012a).

Teknolojinin sınırlılıklarını ciddiyetle ele alamamanın yol açtığı sorunlardan biri idealist bir düşünme biçimine sürüklenmektir. Buna göre siberuzay onu sınırlayan Internet'in üzerinde işlediği telekomünikasyon şebekelerinin mühendislik karakteristiklerinden, yazılım protokollerinden ve alternatif konfüğürasyon ve kullanım örüntülerinin oluşmasını engelleyen gerçek maddi ekonomik sınırlamalardan bağımsız/özgürce uçan bir şey olarak görülür. (Garnham, 2000)

Garnham'ın yapısökümündeki ikinci ayırım, bir PC, bir Sony Walkman ya da bir radyo alıcısı gibi tek başına kullanılabilen teknolojik cihazlarla (*stand-alone technological devices*), bir yayıncılık (*broadcasting*) ya da telefon şebekesi gibi teknolojik sistemler arasındadır. Bunların yayılma karakteristikleri farklı olacaktır.

Tek başına kullanılabilen teknolojik cihazlar spekülâtif olarak geliştirilebilir ve bir piyasaya sürülebilir. Eğer bir insan ihtiyacına karşılık geliyorsa –tasarımcının ya da şirket pazarlama biriminin niyetlenmediği bir şey dahi olsa-normal yayılma eğrisinde ilerleyebilir. İnsanların, daha önceki kullanım örüntülerine yönelik tepkilerine göre modifiye edilmiş olabilir. Standartlaştırmaya gerek duymaz ve bir dizi rekabet eden alternatif teknoloji versiyonu mümkündür. (...) teknolojik sistemler ise – özellikle fiziksel olarak birbirine ağ şeklinde bağlanmış sistemler- çok daha yüksek düzeyde yayılma ve işlemek için eşgüdömlü çalışan parçaları gereksinir. (...) Örneğin, dijital yayıncılıkta olduğu gibi mevcut analog sisteme gerçekçi bir alternatif sunan yeni bir yayıncılık sistemi kurduğunuzda çok geniş bir ön yatırıma ve bu sistemi aktif olarak kullanacak geniş bir potansiyel kullanıcıya ihtiyacınız vardır.

Cihazlarla sistemler arasındaki ilişki basit değildir. Örneğin, az gelişmiş ülkelere yönelik eğitim televizyonu girişimleri, bu ülkelerin elektrik altyapısının ya da eğitilmiş mühendislerin yetersizliği nedeniyle akamete uğrayabilmiştir.

Garnham'ın üçüncü ayırımı, "teknoloji" ve "teknik" arasındadır. Teknoloji, fiziksel bir alette cisimleşmiş bir tekniktir. Teknikler ise bir teknolojide ifadesini bulan ve teknolojilerin geliştirildiği ve işe koşulduğu temel kurumsal formlar, kültürel değerler ve toplumsal olarak gelişmiş hünlerlerdir. Buna göre, örneğin, alfabetik, çivi, ideografik gibi yazı teknolojilerinde bir simgesel iletişim tekniğini ayırt edebiliriz. Garnham bu ayırımın 2 nedenle önemli olduğunu söyler:

1) teknolojiyi güç/iktidar ve onun toplum içindeki dağılımı perspektifinden ele aldığımızda önemli olan teknoloji değil tekniktir. Örneğin, Harold Innis'in savunduğu gibi (2006), yazı teknolojisi gerçekten de toplumsal tarihte önemli bir momenttir. Fakat bu teknolojiye dair güç ilişkisi,

okuryazarlığın sınırlı bir topluluğa ait olması ile şekillenmiş ve zor ve rıza dengesi tarihsel olarak olduğu gibi toplumdan topluma da değişkenlik göstermiştir.

2) Yeni medyanın gelişmesi ve kontrolüyle ilgili çağdaş tartışmada da bu ayrım önem kazanır. Zira, internetin bugünkü durumunu düşünecek olursak, firmalar ve ülkeler arasındaki teknoloji transferinde örneğin çalışan sınıfın beceri düzeyi ciddi bir oluşturabilir ve buna basitçe “teknoloji” diyemeyiz. İnternetin geleceği konusundaki uyumsuzluk, kurucu mucitlerin liberter teknik anlayışı ve onların California ideolojisi¹⁵ ile özel mülkiyet yapısına yaslanan iş dünyasının normları arasındadır ve Garnham’a göre mücadelenin çıktısı teknolojinin doğası tarafından belirlenmemektedir. (Garnham, 2000: 72-73)¹⁶

Teknolojiyi tarihin motoru olarak gören popüler anlatıların en önemli sorunlarından biri, ele alınan örneklerin tamamında farklı, kesintili ve bileşik süreçleri ya da gelişimleri içeren “nedenlerden ziyade “sonuçlara” odaklanmalarıdır (bkz. Marx ve Smith, 1994). Benzer biçimde teknolojiyi yücelten ya da olumsuzlayan keskin görüşlerdeki temel kusurlardan biri de, yine çeşitlilik arz eden, tarihsel ve toplumsal olarak belirlenen bir fenomeni bir tek büyük teknoloji kavramıyla güdükleştirmektir. Garnham, medya söz konusu olduğunda tek bir teknolojiye övgüler düzmek konusunda en popüler kişilerden birinin Mac Luhan olduğunu belirtirken, teknolojiye, daha doğrusu, teknolojik yeniden üretime demokratik işlevler atfeden Walter Benjamin’in eleştirisini Teodor Adorno’da bulur. Adorno, 2 Ağustos 1935 tarihli mektubunda Benjamin’in meşhur makalesinde iki temel itirazda bulunur

---

¹⁵ “California ideolojisi”, İngiliz medya kuramcıları Richard Barbrook ve Andy Cameron’ın (1996) “dotcom neoliberalizmi” eleştirisi için kullandıkları bir terimdir. Barbrook ve Cameron 1990’larda Silikon Vadisinden yükselen şebeke teknolojilerinin Amerikan neoliberalizmi ve teknolojik determinizm inancı ile ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir.

¹⁶ Garnham, teknoloji-toplum ilişkisini “teknik” üzerinden ele alan, enformasyon ve iletişim teknolojilerinin etkisine dair tartışmalarda da ağırlık kazanan iki etkili yaklaşımın, her ikisi de ekonomide inovasyon üzerinden şekillenen “yeni Schumpetercilik” ve “patika bağımlılığı” (*path dependency*) kuramı olduğunu belirtir. Bu yaklaşımlar, Raymond Williams’ın “semptomatik” teknoloji yaklaşımı kategorisiyle örtüşmektedir (bkz. Williams, 2003). Williams, televizyona ilişkin teknolojik determinist görüşleri şu sözlerle eleştirir:

Televizyonun dünyayı değiştirdiği sıkça söylenir. Bu tür genel ifadelerin altında, en zor ve yanıtı bulunamamış tarihsel ve felsefi sorular yatar. (...) Endüstriyel üretimin kesin ve önceki biçim değiştirmeleri, temel birikimlerin ve işe yarar teknik ilerlemelerin uzun bir tarihinin dışında gelişen yeni toplumsal biçimler, yeni gereksinimlerle birlikte yeni olasılıklar yarattı ve radyo-televizyona kadar uzanan tüm iletişim sistemleri, bunların asıl sonuçlarıydı... (...) Gerçek karar gruplarının önceliklerine uyan gereksinimin; kaynak yatırımlarını, resmi izin ve onayı ya da var olan teknik araçlardan farklı olarak işleyen bir teknolojinin bağlı olduğu teşviki daha çabuk çekeceği açıktır. Bunu endüstriyel üretimin büyük gelişmelerinde ve özellikle de askeri teknolojide açıkça görebiliriz. (...) Radyo ve televizyonun tarihi; hiçbir biçimde yeni toplumsal koşullar ya da yeni bir toplum yaratan iletişim sistemleri tarihi olarak okunamaz...

(Adorno, 1980): 1) çoğaltım teknolojileri arasındaki farkı görmek gerekir. Bir yazarın el yazmalarının matbaada çoğaltılması ile bir televizyon programının çoğaltılması (ya da aynı anlama gelmek üzere yaygın olarak dağıtılması) farklı üretim ilişkileri içinde gerçekleşir. 2) çoğaltım teknolojisi ile izlerkitlenin konumlandığı üretim ve mübadele ilişkileri arasındaki ayırım önemlidir. (akt. Garnham, 2000: 67-8)

Benjamin'de rastlanan iyimser ve kesintili teknoloji yaklaşımına karşı George Bassala da, teknolojik gelişmenin evrimsel, geçmişe çok şey borçlu insan yapımı şeyler olduğu tezini işler. Ona göre icatların, teknoloji alanında bireysel dehalarca başlatılan devrimsel ayaklanmaların ürünü olduğu görüşünün kaynakları 3 yönlüdür: *Önemli öncellerin yitilmesi veya gizlenmesi, mucidin kahraman olarak ortaya çıkması, teknolojik ve sosyoekonomik değişimin birbirine karıştırılması*. Teknoloji, evrimsel gelişimin bir parçasıdır: Bazı değişiklikler uygulamaya geçirilmez; bazıları yararlı değildir; bazıları da yararlı olmasına karşın çok az teknolojik ve toplumsal etkiye sahiptir. Yalnızca az sayıda değişiklik, insan ürünü nesnelerin akışını fazlasıyla zenginleştirecek yeni bir diziyi başlatma potansiyeline sahiptir

Tarihe baktığımızda teknolojik gelişmenin devrimsel değil evrimsel olduğunu, süreksizlik yerine süreklilik arz ettiğini görürüz. Marx *Kapital*'de, bir makinenin üretiminde, önceki araç ve gereçlerin kullanıldığını, hatta söz konusu araç gereçlerin başka yerlerde bağımsız olarak kullanıldığını söyler. (359-60). Ona göre James Watt'ın dehası; buluşunu, özel değil genel amaca hizmet eden bir şey, "büyük sanayinin bir genel aracı" olarak patentlemesidir. (s. 363). Herhangi bir makine ancak onu kullanacak emekçinin olgunlaştığı bir evrede tarihsel bir fenomen kimliği kazanır. Marx'ın belirttiği gibi, manifaktür döneminde yetişen hünerli mekanik işçisi, Vaucanson, Arkwright, Watt ve diğerlerinin buluşlarının uygulanmasında esaslı bir rol üstlenmiştir. (Marx, 2011: 367) Bu örnek olgu bile tek başına teknolojiyi merkeze alan yaklaşımların büyük kusurunu ortaya koymaktadır.

Yeni iletişim Teknolojileri: Söylem ve gerçeklik (pozitif, negatif değer biçmeler)

Teknolojiyi merkeze alan popüler anlatılar ve politika belgelerinin son dönemde yoğunlaştığı konulardan biri, "yeni iletişim teknolojilerinin" muazzam değişim gücüdür. Bu görüşe göre özellikle internet ve mobil ağlar, insanların hayatına yeni ve devrimsel değişiklikler getirmektedir. Öncelikle bir kavram karmaşasına dikkat çekmek zorunlu görünüyor. İletişim teknolojileri yazını ve pratiği karşımıza, üzerinde çalışılacak araştırma nesnesini bir hayli bulanıklaştıran, geleneksel medya dönemine ilişkin kavramlara sığmayan, çeşitli, kavranması ve sınırlandırılması güç bir kavram öbeği çıkarmaktadır: "yeni iletişim teknolojileri", "yeni medya", "bilgi ve iletişim teknolojileri", "dijital teknolojiler", "enformasyon teknolojileri", vb.

Yukarıda bahsettiğimiz, teknolojiyi “tekleştirme” eğiliminin bir yansıması olarak görülebilecek bu kavram ve kültür karmaşasını (Dyer-Witthford, 2004: 177) bir ölçüde aşmak üzere geçici olarak bunlardan en fazla rağbet gören kavramlardan biri olan “yeni medya”yı ele alalım. Nurcan Törenli, II. Dünya Savaşı sonrasında itibaren yeni medya olgusunun ortaya çıkışında rol oynayan teknolojik ve ekonomik dinamikleri şu şekilde sıralamaktadır: 1) Metalaşma, 2) Yöndeşme, 3) Sayısallaşma, 4) Ticarileşme 5) Şebekeleşme-Ağ yapılanması, 6) Enformasyon teknolojileri paradigması, 7) Enformasyon (Bilgi) tabanlı ekonomi, 8) Uluslararası düzenlemeler, 9) ÇUŞ’ların önünün açılması, 10) Küreselleşme, 11) Dağıtım kanallarında çeşitlenme, 12) Uluslararası rekabet, 13) Uluslararası kuruluşlar, 14) Enformasyon otobanları, 15) Küresel kapitalist sisteme eklenme (2005: 90-93). Törenli “yeni medya” kavramını şu şekilde tanımlıyor:

Özetle yeni medya, araçla-ortamın en sıkı biçimde iç içe geçtiği, geleneksel iletişim kanallarının ağlarla yer değiştirdiği; geleneksel medyaya oranla bol çeşitlilik gösterdiği, araca özgü olduğu ileri sürülen iletişim yeteneklerinin-hizmetlerin onu üretenler kadar onu kullananlarca yaygın bir ölçekte yaşama geçirildiği kişiselleştirilebilir ağ tabanlı bilgi-iletişim aracının-ortamının (kablolu-kablosuz) ortak adıdır (2011: 23)

Bu tanımları baz aldığımızda, insan iletişiminde ve demokratikleşmede muazzam olanaklar olup olmadığı, baştaki teknoloji tartışması bağlamında değerlendirmeye muhtaç. İnternetin demokratik bir potansiyele sahip olup olmadığı sorusu hem akademinin içinde hem de dışında sıkça sorulan bir sorudur (Millberry, 2010). 1990’lı yılların ortalarında popüler söylem, internetin çoğulculuğu ve demokrasiyi teşvik edecek doğrudan ilişkilere olanak verdiği, insanlığın olumlu bir sürece adım attığı yolunda mesajlarla doluydu. Örneğin Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’nden (MIT) klinik psikolog Sherry Turkle, 1995’te yayımlanan *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet* başlıklı kitabında internetin “daha özgürleşmiş duyarlılıklar oluşturabileceğini” söylüyordu. 2011’de ise Turkle internet ortamındaki iletişimin sığılından, bağımlılık yaratma kapasitesinden, daha derin ilişkileri engelleyebileceğinden şikayet eden başka bir kitap yayımladı: *Alone Together*. James Curran (2012a), Sherry Turkle’daki bu dramatik değişikliğin bir benzerini, Evgeniy Morozov ile sol cenahın iki önemli ismi John Bellamy Foster ve Robert McChesney’de de görmektedir. Morozov, Açık Toplum Enstitüsü’nde çalıştığı zamanlarda facebook ve twitter gibi sosyal medya ağlarının demokratikleştirici özelliğini vurgulayan beyanlarda bulunurken (bkz. Barry, 2009) 2010’dan itibaren “internet demokrasisi” söyleminden hızla uzaklaşmıştır.

Çoğulculuk ve demokratikleşmenin yanı sıra teknolojiye biçilen pozitif değerlerden biri de, kullanıcının üretici ve dağıtıcı, yani kontrol sahibi olmasıdır. Ancak burada da yanıtız kalan soru, sıradan kullanıcının bir teknolojiyi (cihazı, aleti, vb.) ne kadar “kontrol” edebileceği, daha doğrusu,

üretim araçlarının sahibi olmayan ama onları kullananların araç üzerindeki kontrollerinin ne derece mümkün olabileceğidir. Somut veriler, sıradan kullanıcıların en çok “üretici” olduklarını varsaydıkları anda dahi, aslen sömürü nesnesi olarak bir fikir işçisine, en kötü haliyle tüketim toplumunun bir kurbanına dönüştüğünü göstermektedir.

Teknolojiyi bir ana neden olarak gören negatif değer biçmeler de söz konusudur. Daha ziyade sağ, muhafazakar kesimlerden çıkan “geleneksel değerlerin aşınması” gibi temaların yanı sıra, esasen solun gündeminde yer alan “emperyalizm” çözümlerinde deterministik bakış açısı, teknoloji düşmanlığı şeklinde tezahür etmektedir. 1960’lı yıllarda yükselen üçüncü dünyaçılık, bağımlılık okulu, gelişmiş kapitalist ülkelerden az gelişmiş olanlara teknoloji transferinin bu ülkelerde yarattığı bağımlılık ilişkilerine haklı olarak önemli bir yer vermişlerdir. Ancak burada da unutulmuş, “transfer” denilen şeyin ne denli “kültürel” olduğudur.¹⁷ David Edgerton bu açmazı şu şekilde açıklıyor:

Yoksul dünyanın öyküsü (perdeleyici bir ifade olan “gelişmekte olan ülkeler” ya da şimdilerde ilgisiz hale gelmiş bulunan “üçüncü dünya” yerine bunu tercih ediyorum) ve teknoloji genellikle bir transfer, direniş, yetersizlik, bakım eksikliği (lack of maintenance) ve zengin dünyanın teknolojisine zorunlu bağımlılık meselesi olarak ele alınmıştır. Emperyalizm, sömürgecilik ve bağımlılık anahtar kavramlardı ve zenginden yoksula teknoloji transferi temel süreçti. Buradaki temel mesele, zengin dünyanın teknoloji stoğu ve onun inovasyon kapasitesiydi. Bu konuda, yoksul dünyanın kısmen de olsa “batı” teknolojisini benimseyerek kendi doğasına ihanet ettiği yönünde ikinci bir düşünce hattı daha söz konusudur. (...) 20. Yüzyılda ortaya çıkan yeni yoksul dünyanın ayırt edici özelliğini hesaba katma konusunda her iki yaklaşım da başarısız kalmaktadır. Özellikle bu yaklaşımlar, yoksul dünyayı farklı bir teknolojik dünya olarak görmeyi başaramaz; anlamlı bir biçimde “creole” olarak adlandırılan büyük bir hızla büyüyen, yerele bağımlı bu teknolojilerin büyük bir çoğunluğunun “eski” oldu düşünürüz. (Edgerton, 2008: 39)

Teknolojiye negatif değer biçen önemli isimlerden biri olan Neil Postman, kapitalist sistemin karını çoklaştırma aracı olarak yeni teknolojiler geliştirmekten vaz geçmeyeceğini söylediği anda bile, teknolojiyi tek başına bir kültürel dinamik olarak konumlandırmakta, çok satan eserlerinde kurduğu kavramsal evrende teknolojiye başrolü vermektedir. Ona göre teknoloji, öldüren bir eğlence, çocukluğu bitiren bir fenomen, iktidarın temel direğidir (2004). Bu görüşleriyle Postman büyük ölçüde romantik geçmiş idealini canlandıran bir epistemolojiye bağlı kalmaktadır. Benzer biçimde yine çoksatılan bir kitabıyla ünlenen Morozov, “sistem”e sıkça atıf yapmasına karşın, toplumsal ilişkilerdeki

---

¹⁷ Türkiye’de hristiyan batının, bütün kültürel/ahlaki değerleriyle birlikte doğuya “enjekte etmeye çalıştığı” teknoloji de sol jargona ait emperyalizm sözcüğünü pek kullanmasa da radikal islamın önemli gündemlerinden biri olmuştur.

asimetriden, kapitalist sömürü koşullarının derinleşmesinden, emek gücünün kontrolünden, vb. pek bahsetmemektedir (2011).

Kapitalist toplumlarda yeni teknolojilerin belki de en önemli boyutunu, emeğin kontrolü oluşturur. Performansın, dolayısıyla verimlilik ve karın artırılması, hem rakip şirketlere karşı avantaj sağlama, olası itirazların önlenmesi, kişisel bilgilerin toplanması ve tüketimin manipülasyonu, “kriminal unsurların” etkisizleştirilmesi, örneğin asker kaçaklarından “teröristlere” kadar “suçluların” yakalanması, yakın çevre aracılığıyla takibe imkan vermesi, vb. gibi amaçlara hasredilen daha fazla teknolojik araç ve sistemin geliştirildiğini görmek mümkündür. Ancak bu kontrol örüntülerinin de salt bir teknoloji meselesi olmadığını hatırlamak gerekir¹⁸.

“İletişim olanaklarının ve demokratikleşmenin artması” olarak sosyal medyanın süblimasyonu

İnternetin ticari kullanıma açıldığı 90'lı yıllardan bu yana internet teknolojisinin hayatımıza neler katacağı artan bir yoğunlukta tartışılmış, hatta bazı dönemlerde başta Batılı ülkeler olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde temel tartışma konularından biri olmayı başarmıştır. Bu tartışmalar dönemlere göre farklılık göstermekle beraber genellikle ekonomik ve kültürel dönüşümlerle ilgili olmuştur. Enformasyon toplumu tartışmalarının en dikkat çeken isimlerinden Manuel Castells İnterneti alfabenin ortaya çıkışından bu yana yaşanan en önemli teknolojik dönüşüm olarak adlandırmıştır¹⁹. Castells, Marshall McLuhan'a atıfla internet teknolojisinin ne kadar güçlü olduğunu sıklıkla vurgularken bu gücü "medya tüketiminin kentli toplumlarda işten sonra en büyük ikinci faaliyet kategorisi" olmasına bağlar²⁰. Yeni iletişim teknolojilerinin gücünü teslim etmekle beraber Mihael Hardt ve Antonio Negri, Gilles Deleuze'a referansla "medyalaştırılma" halinden bahsederler; "önemli olan insanların kendini ifade etmesi değil, söyleyecek bir şeyler bulabilecekleri inziva anları yaratmaktır". Hardt ve Negri'ye göre medyanın özgürleştirici etkisine yapılan vurgu gündelik hayatın her alanına yayılmasından ötürü insan zihnine düşünmek için zaman vermeyecek kadar kapsayıcı olmasından kaynaklanabilecek tehlikeyi görmemizi engelleyebilmektedir²¹.

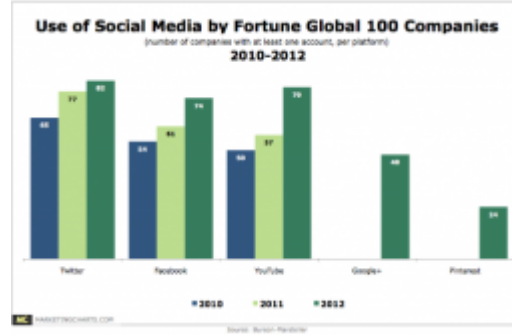
¹⁸ Sosyal şebeke sitelerinde gözetim olgusu ile ilgili olarak ör. Bkz. Jones, Harvey ve Soltren, Jose Hiram (2005) *Facebook: Threats to Privacy*; Christian Fuchs (2009) *Social Networking Sites and the Surveillance Society. A Critical Case Study of the Usage of studiVZ, Facebook, and MySpace by Students in Salzburg in the Context of Electronic Surveillance*, Salzburg.

¹⁹ Castells, Manuel (2008) *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Cilt 1 Ağ Toplumunun Yükselişi*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 440.

²⁰ a.g.e, 447.

²¹ Hardt, Michael ve Negri, Antonio (2012). *Duyuru*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnternet teknolojisi özellikle son iki yıl içerisinde demokrasinin yayılmasıyla ve derinleşmesiyle bağlantılı olarak tartışılmaktadır. 90'ların sonlarından bu yana internet merkezli tartışmaların eksenini hatırlamak gerekirse; e-mail'in yaygınlaşması, dot-com krizi, web 2.0 uygulamalarının ortaya çıkması (özellikle youtube ve facebook), son olarak Arap dünyasında yaşanan devrimler (yaygın olarak kullanılan adıyla Arap Baharı) ve Wall Street'le başlayıp dünyanın pek çok şehrine sıçrayan Occupy (işgal) hareketleri bu tartışmaların ateşleyicileri olmuştur.

Kaynak:http://www.marketingcharts.com/direct/fortune-global-100-cos-get-more-social-twitter-most-popular-22732/?utm_campaign=newsletter&utm_source=mc&utm_medium=textlink 24 Temmuz 2012

Facebook'un ortaya çıkması ve bir kaç yıl sonra Twitter'in yaygınlaşmasından bu yana "internet kaynaklı dönüşüm" temalı yazılar bir kaç farklı odak etrafında yoğunlaşarak hem ana akım medyada hem de akademik çalışmalarda sıklıkla ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle Arap dünyasındaki ayaklanmalarla beraber sosyal medya, üzerine en çok tartışılan başlıklardan biri olmuştur.

Sosyal medya üzerine yapılan araştırmalarda üzerinde durulan temel konu ulaşım kolaylığı, gençler arasındaki popülerliği ve diğer mecralara göre hükümetler tarafından denetlenmesinin güç olması dolayısıyla internetin var olan haliyle dönüştürücü bir potansiyelinin olup olmadığıdır. İnternet teknolojileri ve sosyal medyanın günlük yaşamda ve politik hayattaki yansımalarıyla ilgili akademik metinlerde yer alan yorumların gazete haberlerine göre çok daha temkinli olduğunu söyleyebiliriz. Bu konudaki çalışmaların dikkat çeken ortak özelliklerinden biri, geleneksel medyada bağlamlarından koparılıp tarihsiz bir anlatı ile sunulan yeni medya ile ilişkili toplumsal hareketlerin hangi bağlamda gerçekleştiğinin sorgulanmasıdır. Bu doğrultuda Pantelis Vatikiotis, Atina'da ortaya çıkan 2008 kasım hareketinin sosyal medyaya özgü olduğu iddia edilen köklerinin aslında 90'ların korsan radyo hareketi ya da cunta döneminin radikal medya örgütlenmelerinde bulunabileceğini ifade etmektedir²². Yine Vatikiotis'e göre 2008 Aralık eylemlerinde yeni medyanın yaratmış olduğu farklılık eylemlerin kısa sürede ulusal sınırları aşarak pek çok başka ülkede yankı bulması, ve destek eylemlerine yol

²² Vatikiotis, Pantelis (2011) "Networking activism: implications for Greece", *Estudos em Comunicação*, Vol. 10, 163- 179.

açmasıdır²³. Yeni medya ve demokrasi ilişkisi üzerine bir diğer çalışma da Itai Himelboim'in internet forumlarında politik söylemleri incelediği *Civil Society and Online Political Discourse* isimli çalışmasıdır. Himelboim bu çalışmada internet sayesinde artan sayıda insanın pek çok konuda fikirlerini beyan etme şansına kavuştuğu için internet ortamının sivil toplumu güçlendirici bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Fakat yine aynı çalışmada elde edilen ampirik kanıtlar göstermektedir ki, ortaya çıkardıkları tartışmalarla ilgi çekmeyi başaran kullanıcılar sınırlıdır ve üzerine tartışılan başlıklar geleneksel medya işlenen konularla ilgili olan başlıklardır²⁴.

Arap dünyasındaki hareketlenmenin sosyal medyayla bağlantılandırılmasına gazete haberlerinde sıklıkla rastlamaktayız. Carol Haung 6 Haziran 2011 tarihinde yazdığı haberde Dubai School of Government tarafından yapılan bir araştırmaya dayanarak sosyal medyanın Arap isyan hareketlerinde "kitleleri mobilize etmesi, güçlendirmesi, yeni fikirlerin oluşması ve fikirlerin değişmesi yönünde önemli katkısı" olduğunu belirtmektedir²⁵. İsyen hareketleri ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra sosyal medya'nın güç dengesini büyük şirketlerden ve hükümetlerden kısmen de olsa aldığı ve anonim bir ses olarak internet kullanıcılarına verdiği sık vurgulanan noktalardan biridir²⁶.

İnternet kullanım rakamları dikkate alındığında Türkiye 35 milyonun üstünde kullanıcıyla dünya sıralamasında 15. sırada yer almaktadır²⁷. Facebook kullanımındaysa 30 milyonu geçen üye sayısı ile dünya sıralamasında 6.'dır²⁸. Kullanıcı sayısının büyüklüğü dikkate alındığında Türkiye'de de sosyal medya tartışmalarına ilgi bekleneceği gibi bir hayli fazladır. Sosyal medya ve politik hareketler ilişkisinin basında yansıtılma şekline dair ilginç noktalardan biri sosyal medya aracılığıyla örgütlenen eylemlerin bu özelliğinden haberlerde özellikle bahsedilmesidir. Eylemin içeriğine ya da ortaya çıkışında sosyal medyanın rolüne dair bilgi bulunamasa da haberlerde "sosyal medya üzerinden örgütlenen bir grup" diye başlayan haberlere sıklıkla rastlanmaktadır. Bahsedilen haberlere örnek olarak 10 Temmuz 2012 KPSS sınavının ardından soruların bazı adaylara sınav öncesi dağıtıldığına dair iddialardan rahatsızlık duyan adayların ösym'ye tepki olarak organize ettiği eylem²⁹, Trabzonspor

---

²³ a.g.e

²⁴ Himelboim, Itai (2011) "Civil Society and Online Political Discourse: The Network Structure of Unrestricted Discussions", *Communication Research*. Vol. 38, 634-660.

²⁵ <http://www.thenational.ae/news/uae-news/facebook-and-twitter-key-to-arab-spring-uprisings-report>

²⁶ http://www.huffingtonpost.com/raymond-schillinger/arab-spring-social-media_b_970165.html

²⁷ <http://www.internetworldstats.com/top20.htm>

²⁸ <http://www.checkfacebook.com/>

²⁹ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=20953133>

tarafklararının Rıdvan Dilmen'in Trabzon'a gelecek olmasını protesto amacıyla örgütledikleri protesto³⁰ örnek verilebilir. Türkiye basınında sıklıkla karşılaşın haber şekillerinden biri de sosyal medya aracılığıyla teknoloji fetişizmi denecek düzeyde okuyucuya teknolojinin ne olduğu ve hayatımızı nasıl değiştirdiğinden bahseden köşe yazıları ve dış basından aktarılan haberlerin verilmesidir. Melike Karakartal 3 Temmuzda Hürriyet gazetesinde yer alan yazısında İntel araştırmacısı Vu Nguyen'den yaptığı alıntılarla teknolojinin önyargılarımıza karşı mücadele etmek anlamına geldiğini belirtip yazı boyunca üstü örtülü bir şekilde teknolojiyi anlayamayan, teknoloji karşıtı bir kitleye karşı uyarıda bulunmuştur³¹. Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş yönetim kurlu başkanı Vuslat Dođan Sabancı, sosyal medya ve teknoloji merkezli girişimcilikle ilgili bir konuşmasında Kanadalı Medya Kuramcısı Marshall McLuhan'ı anarak "medya mesajın kendisidir" formülünün $m=mc^2$ kadar önemli bir önemli bir formül olduğunu iddia etmiştir³². Vuslat Dođan Sabancı'dan sonra Hanzade Dođan Boyner'de yine Mc Luhan'ın "küresel köy" kavramına gönderme yaparak dijitalleşmenin faydalarından bahsetmiştir³³. Tüm bu ilgi çekici teknoloji övgülerinin ötesinde özgürleşme ve yeni medya arasında bağlar her ne kadar ilgi çekici olsa da vurgunun gücü aynı teknolojilerin hükümetler tarafından gözetim ve kontrol amacıyla kullanılabilindiğini unutturuyormuş gibi görünmektedir. Arap devrim hareketlerinden yeni iletişim teknolojileri konusunda sadece aktivistler değil hükümetler de pek çok ders çıkarmıştır. Pek çok ülke "suçlular"la mücadele aracı olarak yeni medyadan yararlanmak için çaba sarfetmekte³⁴ ya da şirketlerle, geleneksel medya aracılığıyla bu alanı radikalleştirmeye çalışmaktadırlar. Otoriter rejimler bazı durumlarda tehlikeli gördükleri sitelerle bağlantıyı kesmekte³⁵, hatta telekomünikasyon şirketleriyle anlaşıp muhalifleri takip edebildikleri görölmektedir³⁶. Güçlü ifade özgürlüğü geleneğine sahip ülkelerde bile bu alanı kısıtlamaya dair niyetler zaman zaman dillendirilmektedir; İngiltere'de geçtiğimiz yıl Ağustos ayında ortaya çıkan "yağmalama" hareketlerinde sosyal ağların önemli etkisi olduğu savunulmuş, Britanya

---

³⁰ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=20949480>

³¹ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=20901048>

³² <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=19498842>

³³ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=20292410>

³⁴ <http://www.haberler.com/iran-porno-ile-mucadelede-facebook-tan-yardim-3813173-haberi/>

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1095150&Yazar=M.-SERDAR-KUZULOGLU&CategoryID=96>

³⁵ <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1063208&CategoryID=81>

³⁶ http://www.dunya.com/news_detail.php?id=97922

Başbakanı David Cameron enformasyon akışının kötü amaçlar için kullanılabilirdiğini iddia edip bunun önüne geçmek için ellerinden geleni yapacaklarını açıklamıştı³⁷

Toplumsal hareketlerle ilişkilerinin ötesinde sosyal medyayı etkili kullanabilmek ABD başkanı Obama'nın seçim zaferinden bu yana iyi politikacı olmanın şartları arasına girmeye başlamıştır. Yazılı basında siyasilerin twitter ve facebook üzerinden ne kadar takip edildikleriyle ilgili haberler karşılaşmak³⁸ ve siyasilerin takipçi sayılarından bahsedilmesi³⁹ sosyal medyayı ne kadar önemsediklerini göstermektedir. ABD'de de, gelecek seçimlerde Cumhuriyetçi Parti'nin ABD başkanlığı için aday gösterilmesi beklenen Mitt Romney'in twitter'da takipçi sayısının iki günde 140,000 artması Romney'in parayla takipçi satın aldığı iddialarını gündeme taşımıştır⁴⁰.

Sonuç

James Curran (2012a) kısaca internete hasredilen pozitif özelliklerin neden gerçekçi olamayacağını, belli başlı çelişiklere göndermede bulunarak açıklıyor:

...siber alanın farklı geçmiş deneyimlerden ve uluslardan insanların iletişim kurabilecekleri özgür ve açık bir alan olduğu ve bu insanların daha müzakereci, hoşgörülü ve güçlenmiş bir dünya kurabilecekleri görüşü birkaç noktayı gözden kaçırmaktadır. Dünya eşitsiz ve karşılıklı olarak dışlayıcıdır (düz anlamıyla); çatışan değerler ve çıkarlar tarafından bölünmüştür; köklenmiş ulusal ve yerel kültürler (ve kimliğin din ve etnik köken gibi diğer noktaları) tarafından alt bölümlere ayrılmıştır ve bazı ülkeler otoriter rejimler tarafından yönetilmektedir. Gerçek dünyanın bu farklı unsurları, çok sayıda dilden, nefret içeren web sitelerinden, ulusal söylemlerden, sansürlenmiş ifadelerden ve avantajlı kesimlerin aşırı temsilinden oluşan yıkık bir Babil kulesi doğuracak şekilde siber alana nüfuz etmektedir.

Bu kısa incelemede biz de Curran'ın saptamalarını akılda tutarak ama en genelde, Raymond Williams'ın "her yeni teknoloji, zihinlere teknolojik determinizim bulaştırır" (1989) sözünden hareket ederek, yeni iletişim teknolojileri ve daha özel olarak sosyal medya ağlarının yarattığı yeni iletişim biçimleri çerçevesinde, daha ziyade kuramsal bir tartışma yürütmeyi hedefledik. Temel sorumuz, son

³⁷ <http://www.nytimes.com/2011/08/12/world/europe/12iht-social12.html>

³⁸ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=17573512>

³⁹ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=19536545>

⁴⁰ <http://www.nydailynews.com/news/election-2012/twitter-mystery-mitt-romney-140-000-new-followers-days-article-1.1121007>

dönemde popülerleşen “sosyal medyanın devrimci/dönüştürücü gücü” tartışmalarının, bu tasavvurların bir tür devamı olup olmadığı idi. Tüketilmesi çok zor bu tartışmaya bir ara sonuç olabileceği düşüncesiyle, teknolojiye ilişkin eski tartışmalarla sosyal medya tartışmaları arasında bir süreklilik ilişkisi vardır. Bu süreklilik en temelde, teknolojiyi bağımsız bir değişkene (ekonomik, siyasal ya da kültürel bir değişken) indirgeme eğiliminde cisimleşmektedir. Teknolojiye ilişkin tartışma, kapitalist üretim ilişkilerinin çok yönlü ve çelişkili doğasını içeren bütünselci bir yaklaşımla gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda, adında her ne kadar “sosyal” sözcüğü yer alsada da “teknoloji”yi merkeze alan tartışmalarla damgalanan “sosyal medyanın” bağımsız/bağlantısız bir devrimci/dönüştürücü gücü olamaz...

Yararlanılan Kaynaklar

Adorno, T.W. (1980) “Letter to Walter Benjamin”, *Aesthetics and politics*, 110-133, Londra: Verso.

Bangemann, Martin (1994) *Europe and the Global Information Society – Recommendations to the European Council*, Corfu: European Council.

Barbrook, Richard ve Andy Cameron (1996) [1995] “The Californian Ideology”, *Science as Culture*: 26, 44–72.
<http://www.imaginaryfutures.net/2007/04/17/the-californian-ideology-2>

Basalla, George (2008) *Teknolojinin Evrimi*, çev. C. Soydemir, Ankara: TÜBİTAK (13. Basım)

Başaran, Funda (2003) “Telekomünikasyon politikaları, Avrupa Birliği ve Türkiye”, *AB ve Türkiye’de iletişim politikaları* içinde, Ankara: Ümit Yayıncılık, 165-204.

Başaran, Funda (2010) *İletişim teknolojileri ve toplumsal gelişme: Yayılmanın ekonomi politiği*, Ankara: Ütopya.

Bell, Daniel (1973) *The Coming of Post-Industrial Society*, New York: Basic Books.

Bell, Daniel (1976) *The Cultural Contradictions of Capitalism*, New York: Basic Books.

Brenner, Robert (2007) *Ekonomide hızlı büyüme ve balon. Dünya ekonomisinde ABD’nin yeri*, çev. B. Akalın, İstanbul: İletişim.

Castells, Manuel (2008) *Ağ Toplumunun Yükselişi. Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* 1. Cilt, çev. E. Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Curran, James (2012a) “İnternet neden çok az değişim yarattı? (I)”, çev. A. Aydoğan, 12 Temmuz
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=46383

- Curran, James (2012b) "İnternet neden çok az değişim yarattı? (II): Gazetecilięin Rönesansı", ev. A. Aydoğan, 30 Temmuz, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=46770
- Curran, James; Fenton, Natalie; Freedman, Des (2012) *Misunderstanding the Internet*, Routledge.
- Egerton, David (2006) *The shock of the old. Technology and global history since 1900*, Londra: Profile Books.
- Enzensberger, Hans Magnus (1970) "Constituents of a Theory of the Media", *Modern Occasions Anthology*, s. 13–38, <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=1567> (Aynı zamanda Őurada: The Consciousness Industry: On Literature, Politics, and the Media)
- Feenberg, Andrew (2002) *Transforming technology. Critical theory of technology*, New York: OUP
- Foster, John Bellamy (1999) *The Vulnerable Planet: A Short Economic History of the Environment*, Monthly Review Press.
- Foster, John Bellamy (2000) Marx's Ecology: Materialism and Nature, Monthly Review Press
Fuchs, Christian (2009) *Social Networking Sites and the Surveillance Society. A Critical Case Study of the Usage of studiVZ, Facebook, and MySpace by Students in Salzburg in the Context of Electronic Surveillance*, Salzburg.
- Garnham, Nicholas (2000) "Media as technologies", *Emancipation, the media and modernity. Arguments about the media and social theory*, Oxford University Press, 63-81.
- Greenspan, Alan (1999) "High-tech industry in the U.S. economy", Ortak Ekonomik Komite'den nce ABD Kongresi'nde yapılan konuŐma, 14 Haziran, <http://www.federalreserve.gov/boarddocs/testimony/1999/19990614.htm>
- Grundmann, Reiner (1991) "The Ecological Challenge To Marxism", *New Left Review*, 1/187, Mayıs-Haziran.
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio (2012) *Duyuru*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harlow, Summer (2011) "Social media and social movements: Facebook and an online Guatemalan justice movement that moved offline", *New Media & Society*, 14(2) 225–243
- Hearn, Alison (2011) "Confessions of a Radical Eclectic: Reality Television, Self-Branding, Social Media, and Autonomist Marxism", *Journal of Communication Inquiry*, XX(X) 1–9.
- Himmelboim, Itai (2011) "Civil Society and Online Political Discourse: The Network Structure of Unrestricted Discussions", *Communication Research*, Vol. 38, 634-660.
- Inglehart, Ronald ve E. Baker, Wayne (2000) "Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values", *American Sociological Review*, Vol. 65, No. 1, 19-51.

- Innis, Harold A. (2006) *İmparatorluk ve İletişim Araçları*, çev. N. Törenli, Ankara: Ütopya.
- Jones, Harvey ve Soltren, José Hiram (2005) *Facebook: Threats to Privacy*, <http://ocw.ispros.com.bd/courses/electrical-engineering-and-computer-science/6-805-ethics-and-the-law-on-the-electronic-frontier-fall-2005/projects/facebook.pdf>
- Juhász, Lilla (2007) *The information strategy of the European Union*, Temmuz, Budapeşte, NETIS & EC Leonardo da Vinci Project.
- Kaplan, Andreas M. ve Haenlein, Michael (2010) "Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media", *Business Horizons. The Journal of the Kelley School of Business, Indiana University*, Sayı: 53, 59-68.
- Kirsch, Scott ve Mitchell, Don (2000) "The Nature of Things: Dead Labor, Nonhuman Actors, and the Persistence of Marxism", *Antipode*, s. 687-705.
- Latour, Bruno (1987) *Science in action: How to follow scientists and engineers through society*, Cambridge, Mass.
- Latour, Bruno (1993) *We Have Never Been Modern*, çev. Catherine Porter, Harvard University Press.
- Lim, Joon Soo ve Golan, Guy J. (2011) "Social Media Activism in Response to the Influence of Political Parody Videos on YouTube", *Communication Research*, 38(5) 710–727.
- Marx, Karl (2011) *Kapital. Ekonomi Politiğin Eleştirisi* Cilt 1 (Sermayenin üretim süreci), çev. M. Selik ve N. Satlıgan, İstanbul: Yordam.
- Marx, Karl [1847](2012) *Poverty of philosophy. Answer to the Philosophy of Poverty by M. Proudhon*, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Poverty-Philosophy.pdf> (erişim tarihi: 15.08.2012)
- Marx, Leo and Smith, Roe Merritt (der.) (1994) *Does technology drive history? The dilemma of technological determinism*, Massachusetts ve Londra: MIT Press.
- Masuda, Yoneji [1980] (1981) *The Information Society as Post-Industrial Society*, USA: World Future Society.
- Milberry, Kate (2010) "Wiki tarzı: Değişimi tasarlamak, demokrasiyi uygulamak", Ruivenkamp, Guido vd (der.) *Teknoloji ve toplum. Yıkıcı bir direniş ve yeniden yapılanma içinde*, çev. C. Atay, İstanbul: Kalkedon.
- Morozov, Evgeniy (2011) *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*, PublicAffairs.
- Mumford, Lewis (2010) *Technics and Civilization*, Chicago University Press

- Nunns, Alex ve Idle, Nadia (der.) (2011) *Tweets from Tahrir*, New York: Or Books.
- Peng, Tai-Quan ve Zhu, Jonathan J. H. (2010) "A game of win-win or win-lose? Revisiting the internet's influence on sociability and use of traditional media, *New Media & Society*, 13(4) 568-586.
- Postman, Neil (2004) *Teknopoli*, çev. M.E. Yılmaz, İstanbul: Gelenek.
- Smith, Roe Merritt (1994) Marx, Leo ve Smith, Roe Merritt (der.) "Technological determinism in American culture", *Does technology drive history? The dilemma of technological determinism* içinde, Massachusetts ve Londra: MIT Press, 2-52.
- Törenli, Nurcan (2005) *Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı. Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi*, Ankara: Bilim Sanat.
- Törenli, Nurcan (2011) *Küreselleşmenin Yol Haritaları Tekno-Siyasal Paradigmalar*, Ankara: Ütopya.
- van Dijk, Jan (1999) *The Network Society*, Londra: Sage.
- Vatikiotis, Pantelis (2011) "Networking activism: implications for Greece", *Estudos em Comunicação* içinde, Vol. 10, 163- 179.
- Veblen, Thorstein [1921] (2012) *Engineers and the price system*, Ontario: Batoche Books.
- Wayne, Mike (2006) "Üretim tarzı: Teknoloji ve yeni medya", *Marksizm ve medya çalışmaları*, Anahtar kavramlar, çağdaş eğilimler, çev. B. Cezar, İstanbul: Yordam.
- Williams, R. (1989) "Kültür ve Teknoloji", *İkibin'e Doğru* içinde, çev. Esen Tarım, İstanbul: Ayrıntı, 124-147.
- Williams, Raymond (2003) *Televizyon, teknoloji ve kültürel biçim*, çev. A.U. Türkbağ, Ankara: Dost.
- Winston, Brian (1998) *Media, technology and society. A history: From the telegraph to the Internet*, Londra ve NY: Routledge.
- Witford, Nick Dyer (2004) *Siber Marx. Yüksek Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi*, çev. A. Çakıroğlu, İstanbul: Aykırı.